

POKŁOSIE EUROPEJSKIEGO HANDLU NIEWOLNIKAMI

Winiarek Martyna

Wstęp

Niewolnictwo w historii ludzkości odegrało istotną rolę, poczynając od starożytności, a kończąc na czasach nam współczesnych.¹ Jednak pokłosie handlu niewolnikami najbardziej widoczne jest w jednym miejscu – Afryce. Kontynencie, którego historia jest ściśle powiązana z handlem niewolnikami. Niewolnictwo w Afryce ma długą historię i na przestrzeni wieków niewolnictwo przybierało wszelakie formy różniące się od siebie na całym kontynencie. Na przebieg niewolnictwa w Afryce miał wpływ zarówno islam, rynki europejskie jak i wiele innych polityczno-ekonomicznych wydarzeń. Handel niewolnikami ukształtował w znacznym stopniu społeczeństwa afrykańskie, chociaż istniał jeszcze przed początkiem handlu europejskiego w XVI wieku, to właśnie handel europejski drastycznie zwiększył liczbę eksportu niewolników.² Walter Rodney, gujański historyk i działacz polityczny, mówił o europejskim handlu niewolnikami jako „podstawowym czynniku zacofania Afryki.”³ W niniejszej pracy skupię się na atlantyckim handlu niewolnikami i jego długofalowych skutkach dla kontynentu afrykańskiego. Będę wymiennie stosowała pojęcia handel transatlantycki, atlantycki, ale i też europejski, powołując się na W. Rodney, który zwracał uwagę na to, że skoro w europejskich książkach „arabski handel niewolnikami” jest nazywany arabskim to handel atlantycki nazywany powinien być „europejskim handlem niewolnikami.”⁴ Trudno się z tym nie zgodzić, gdyż to właśnie Europejczycy zyskali najwięcej.⁵

¹Paul E. Lovejoy, 2012, *Transformations in Slavery. A History of Slavery in Africa.*, Cambridge University Press, pp. 1-23.

²Boxell, Levi and Dalton, John T. and Leung, Tin Cheuk, 2019, *The Slave Trade and Conflict in Africa, 1400-2000*, MPRA Paper No. 94468

³Walter Rodney, 1973, *How Europe Underdeveloped Africa*, Bogle-L'Ouverture Publications, London and Tanzanian Publishing House, Dar-Es-Salaam, Transcript from 6th reprint, 1983. [tłum. własne]

⁴ Ibid.

⁵ Babacar M'baye, 2006, *The Economic, Political, and Social Impact of the Atlantic Slave Trade on Africa*, *European Legacy*, 11:6, 607-622, DOI: 10.1080/10848770600918091

Europejski handel niewolnikami

Początki handlu między Afryką a Europą dotyczyły głównie legalnych towarów.⁶ Do XV wieku kontakt świata z Afryką ograniczał się w większości do obszarów wzdłuż Morza Czerwonego, wschodniego wybrzeża Afryki oraz przez Saharę.⁷ Dopiero w XV wieku, kiedy to Portugalczycy zaczęli odkrywać wybrzeża Afryki handel ten poszerzył się o nowe terytoria. Ocean Atlantycki niegdyś potężna bariera, od końca XV wieku stał się połączeniem pomiędzy Afryką, Europą a oboma Amerykami. Odegrał kluczową rolę w historii Afryki, ponieważ właśnie na nim pływały statki transatlantyckich handlarzy niewolników. Handel na Atlantyku jest największym i najlepiej zbadanym handlem niewolnikami. Handel transatlantycki trwał od lat 40. XVI wieku do lat 60. XIX wieku.⁸ Handel atlantycki polegał na przymusowej relokacji Afrykanów do Europy oraz do Ameryk i był częścią globalnej gospodarki.⁹ W tym czasie miliony Afrykanów zostało siłą zabranych ze swoich domów i przetransportowanych przez Ocean Atlantycki jako niewolnicy do obu Ameryk. Pierwszy zakup odnotowany w transatlantyckiej bazie danych handlu niewolnikami pochodzi z 1526 roku.¹⁰ Ta przymuszona migracja atlantycka spowodowała opuszczenie kontynentu nawet 12,8 mln ludzi.¹¹ Handel transatlantycki wyrósł z silnego popytu na siłę roboczą w obu Amerykach napędzanych konsumpcją Europejczyków.¹² Spadająca liczba rdzennej ludności Ameryk spowodowała zapotrzebowanie na siłę pracującą przy eksploatacji złota, zasobach rolnych, a w szczególności na plantacjach cukrowych. Szacuje się, że ponad dwie trzecie wszystkich niewolników przewiezionych do Ameryki zostało wykorzystanych jako siła robocza na plantacjach cukrowych. Zarówno tytoń, cukier jak i złoto było dostępne dla Europejczyków na szerszą skalę niż kiedykolwiek indziej. Eksport niewolników rósł stopniowo i osiągnął apogeum w XVIII wieku, był wtedy na tyle duży, że przyćmił łączny poprzedni eksport niewolniczy.¹³ Wpływ europejskiego rynku niewolników był intensywniejszy i działał w znacznie krótszym czasie.¹⁴

⁶Nunn, N. 2010. Shackled to the Past: The Causes and Consequences of Africa's Slave Trade. In *Natural Experiments of History*, eds. Jared Diamond, James A. Robinson: 142-184. Cambridge: Harvard University Press.

⁷Paul E. Lovejoy, 2012, *Transformations in Slavery. A History of Slavery in Africa.*, Cambridge University Press, pp. 1-23.

⁸ Babacar M'baye (2006) *The Economic, Political, and Social Impact of the Atlantic Slave Trade on Africa*, *European Legacy*, 11:6, 607-622, DOI: 10.1080/10848770600918091

⁹ Ibid.

¹⁰Nunn, N. 2010. Shackled to the Past: The Causes and Consequences of Africa's Slave Trade. In *Natural Experiments of History*, eds. Jared Diamond, James A. Robinson: 142-184. Cambridge: Harvard University Press.

¹¹Paul E. Lovejoy, 2012, *Transformations in Slavery. A History of Slavery in Africa.*, Cambridge University Press, pp. 1-23.

¹²David Eltis, 2007, *A Brief Overview of the Trans-Atlantic Slave Trade*, Emory University.

¹³Paul E. Lovejoy, 2012, *Transformations in Slavery. A History of Slavery in Africa.*, Cambridge University Press, pp. 1-23.

¹⁴ Ibid.

Regiony Afryki uczestniczące w handlu

Regionami, które uczestniczyły na szeroką skalę w handlu atlantyckim była Afryka Zachodnia oraz Środkowo- Zachodnia Afryka. Załedwie pięć portów w Afryce było miejscem, gdzie odbyła się połowa transakcji atlantyckich z niewolnikami.¹⁵ Były to: Luanda (dzisiejsza Angola), Benguela (dzisiejsza Angola), Kabinda (eksklaw Angoli), Ouidah (dzisiejszy Benin) oraz Bonny (dzisiejsza Nigeria).¹⁶ Największym z nich obsługujący około 22 % wszystkich niewolniczych eksportów był port w Luandzie.¹⁷ W większości portów europejskich kupcy byli zobowiązani do rejestrowania swoich statków oraz uzyskania oficjalnego pozwolenia na opuszczenie portu.¹⁸ Dane do ustalenia liczby niewolników wywiezionych z Afryki są zbierane po całym świecie. Pojedyncze podróże posiadają nawet do szesnastu źródeł na ich temat.¹⁹ Natomiast średnia źródeł na jeden rejs wynosi sześć.²⁰ Dostępne dane jednak nie operują informacjami, gdzie został schwytany niewolnik. Wysłany był z portu, jednak nie wiadomo często z której części lądu pochodził. Tutaj, aby dotrzeć do tych informacji badacze posługują się danymi etnicznymi, które pochodzą z wielu różnych źródeł takich jak: akty więzienne, zawiadomienia o ucieczce, czy zapisy sprzedaży i spisy na plantacjach.²¹ Spośród ponad 80 tys. niewolników o zidentyfikowanej etniczności, najczęściej pojawiają się: Kongo, Joruba, Wolofowie, Barbara i Hausa.²² Interesującą hipotezą jest to, że negatywnym skutkiem handlu niewolnikami było większe zróżnicowanie etniczne w Afryce, co w konsekwencji utrudniało rozwój ekonomiczny. Dzisiaj te dane się pokrywają, kraje o wysokim wskaźniku eksportu niewolników są dziś bardziej zróżnicowane etnicznie.²³

Sklonności do konfliktów w Afryce

Regiony o wyższym poziomie udziału w handlu niewolnikami wskazują obecnie również wyższy poziom konfliktów. Europejski popyt na niewolników przez około trzy stulecia drastycznie opóźnił proces rozwoju społeczno-gospodarczego w Afryce.²⁴ Afrykanie byli stabilni ekonomicznie oraz

¹⁵Paul E. Lovejoy, 2012, *Transformations in Slavery. A History of Slavery in Africa.*, Cambridge University Press, pp. 1-23.

¹⁶Ibid.

¹⁷Ibid.

¹⁸Nunn, N. 2010. *Shackled to the Past: The Causes and Consequences of Africa's Slave Trade.* In *Natural Experiments of History*, eds. Jared Diamond, James A. Robinson: 142-184. Cambridge: Harvard University Press.

¹⁹Ibid.

²⁰Ibid.

²¹Ibid.

²²Ibid.

²³Ibid.

²⁴ Babacar M'baye (2006) *The Economic, Political, and Social Impact of the Atlantic Slave Trade on Africa*, *European Legacy*, 11:6, 607-622, DOI: 10.1080/10848770600918091

społecznie, kiedy Europejczycy przybyli, aby z nimi handlować.²⁵ Z czasem w społeczeństwach afrykańskich rola handlu niewolnikami zmieniła się z peryferyjnej w centralną. W ciągu mniej niż stulecia handlu z Zachodem, Afryka utraciła niezależność gospodarczą,²⁶ a handel niewolnikami osłabił istniejące już struktury oraz zniechęcił do tworzenia większych społeczności.²⁷ Wcześniejsze instytucje rządowe upadały i na ich miejsce pojawiały się bandy łowców niewolników kontrolowane przez swojego wodza.²⁸ Sojusze Europejczyków z Afrykanami były często zawierane przez młodszych opresjonowanych przez starszyznę mężczyzn.²⁹ Państwa, które wyłaniały się w tamtym okresie były zazwyczaj niestabilne i dosyć niewielkie. Wyjątkowym przypadkiem jest państwo Asante, które swoją ekspansję zaczęło w XVII wieku, jednak rozwój tego państwa następował pomimo handlu niewolnikami. Wydaje się, że na Złotym Wybrzeżu handel niewolnikami był konsekwencją a nie przyczyną powstawania państw.³⁰ Ponadto, można wykazać związek między handlem niewolnikami, a wzrostem konfliktów na wybrzeżu.³¹ Konflikty były najczęstszą formą pozyskiwania niewolników. Według dostępnych źródeł najlepszą formą pozyskiwania niewolników była właśnie wojna i najazdy.³² Niewolnicy również zostawali pojmowani w dużych ilościach przez konflikty wewnętrzne wśród społeczności, ponieważ w handlu niewolnikami uczestniczyli sami Afrykanie będący pośrednikiem pomiędzy niewolnikiem a Europejczykiem. Sytuacja w Afryce przepełniona konfliktami, porwaniami i wojnami była konsekwencją środowiska niepewności, dlatego też kupowana była broń od Europejczyków.³³ Afrykanie otrzymywali w handlu z Europejczykami dużą ilość broni palnej i prochu strzelniczego, co napędzało jeszcze bardziej „*gun-slave cycle*”.³⁴

Zakończenie

Atlantycki handel niewolnikami był brutalnym systemem wyzysku ludzi. Pozwolił ustanowić hierarchię rasową, w której biali Europejczycy byli lepsi od czarnych Afrykanów. Zakłócił

²⁵ Babacar M'baye (2006) The Economic, Political, and Social Impact of the Atlantic Slave Trade on Africa, *European Legacy*, 11:6, 607-622, DOI: 10.1080/10848770600918091

²⁶ Ibid.

²⁷ Nunn, N. 2010. Shackled to the Past: The Causes and Consequences of Africa's Slave Trade. In *Natural Experiments of History*, eds. Jared Diamond, James A. Robinson: 142-184. Cambridge: Harvard University Press.

²⁸ Ibid.

²⁹ Ibid.

³⁰ Ibid.

³¹ Boxell, Levi and Dalton, John T. and Leung, Tin Cheuk, 2019, The Slave Trade and Conflict in Africa, 1400-2000, MPRA Paper No. 94468

³² Nunn, N. 2010. Shackled to the Past: The Causes and Consequences of Africa's Slave Trade. In *Natural Experiments of History*, eds. Jared Diamond, James A. Robinson: 142-184. Cambridge: Harvard University Press.

³³ Ibid.

³⁴ Boxell, Levi and Dalton, John T. and Leung, Tin Cheuk, 2019, The Slave Trade and Conflict in Africa, 1400-2000, MPRA Paper No. 94468.

gospodarkę lokalną w Afryce, zintensyfikował konflikty i stworzył niestabilność polityczną. Dziedzictwo niewolnictwa w Afryce jest nadal odczuwalne, a wiele krajów afrykańskich boryka się z biedą, nierównością i niestabilnością polityczną. Europejski handel niewolnikami osłabił gospodarczy potencjał Afryki oraz wpłynął znacząco na niestabilność społeczną i polityczną. Pomimo różnych opinii na ten temat, zdaje się, że handel niewolnikami w Afryce niekorzystnie wpłynął na rozwój gospodarczy Afryki.³⁵ W. Rodney wnioskował o tym, że „to czego Afryka doświadczyła we wczesnych wiekach handlu było wielką stratą możliwości rozwoju.”³⁶ Podsumowując, handel atlantycki wyzyskiwał ludzi,³⁷ pozwalał Europejczykom bogacić się ze szkodą dla społeczeństw afrykańskich. Obecne ekonomiczne problemy, które nawiedzają Afrykę mają swoją genezę w handlu europejskim.³⁸ Handel niewolnikami zwiększył skłonności do konfliktów w Afryce i ten efekt utrzymuję się do czasów dzisiejszych.³⁹ Czego dowodem mogą być liczne konflikty wewnętrzne: w latach 1960-2000 prawie 40 procent krajów afrykańskich doświadczyło wojny domowej.⁴⁰ Obszary kontynentu Afrykańskiego z których porywano najwięcej niewolników są dzisiaj najuboższymi w Afryce.⁴¹ Cytując sławnego kanadyjskiego ekonomistę Nathana Nunn: „, gdyby Afryka przez cztery wieki nie doświadczała intensywnego niewolnictwa, nie stałaby się najbiedniejszym regionem świata.”⁴²

Bibliografia:

1. Babacar M'baye, 2006, The Economic, Political, and Social Impact of the Atlantic Slave Trade on Africa, European Legacy, 11:6, 607-622, DOI: 10.1080/10848770600918091
2. Boxell, Levi and Dalton, John T. and Leung, Tin Cheuk, 2019, The Slave Trade and Conflict in Africa, 1400-2000, MPRA, Paper No. 94468, Online at <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/94468/>
3. David Eltis, 2007, A Brief Overview of the Trans-Atlantic Slave Trade, Emory University.

³⁵Nunn, N. 2010. Shackled to the Past: The Causes and Consequences of Africa's Slave Trade. In Natural Experiments of History, eds. Jared Diamond, James A. Robinson: 142-184. Cambridge: Harvard University Press.

³⁶ Walter Rodney, 1973, How Europe Underdeveloped Africa, Bogle-L'Ouverture Publications, London and Tanzanian Publishing House, Dar-Es-Salaam, Transcript from 6th reprint, 1983. [tłum. własne]

³⁷ Babacar M'baye (2006) The Economic, Political, and Social Impact of the Atlantic Slave Trade on Africa, European Legacy, 11:6, 607-622, DOI: 10.1080/10848770600918091

³⁸ Ibid.

³⁹ Boxell, Levi and Dalton, John T. and Leung, Tin Cheuk, 2019, The Slave Trade and Conflict in Africa, 1400-2000, MPRA, Paper No. 94468, Online at <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/94468/>

⁴⁰ Ibid.

⁴¹Nunn, N. 2010. Shackled to the Past: The Causes and Consequences of Africa's Slave Trade. In Natural Experiments of History, eds. Jared Diamond, James A. Robinson: 142-184. Cambridge: Harvard University Press.

⁴²Nunn, N. 2010. Shackled to the Past: The Causes and Consequences of Africa's Slave Trade. In Natural Experiments of History, eds. Jared Diamond, James A. Robinson: 142-184. Cambridge: Harvard University Press. [tłum. własne]

4. Paul E. Lovejoy, 2012, Transformations in Slavery. A History of Slavery in Africa., Cambridge University Press, pp. 1-23.
5. Nunn, N. 2010. Shackled to the Past: The Causes and Consequences of Africa's Slave Trade. In Natural Experiments of History, eds. Jared Diamond, James A. Robinson: 142-184. Cambridge: Harvard University Press.
6. Walter Rodney, 1973, How Europe Underdeveloped Africa, Bogle-L'Ouverture Publications, London and Tanzanian Publishing House, Dar-Es-Salaam, Transcript from 6th reprint, 1983.